Hotspot Het Stenen Hoofd

Een klein plantenoord van formaat

Misschien ken je ze wel. Terreintjes waar je regelmatig even gaat struinen, op zoek naar bijzondere planten. In deze rubriek stellen we ze aan u voor.

Het Stenen Hoofd bezit een fascinerende urbane flora die zich goed laat bekijken.

Nabij het Centraal Station Amsterdam ligt het Stenen Hoofd, een kleine landtong in Het IJ. Van origine is het een havenpunt, waar goederen via water en spoor hun doortocht maakte. Het Stenen Hoofd draagt met recht zijn naam; het is bestraat met oude klinkers, betonplaten en omlijst met basalt. De plek oogt verlaten, maar dat is schijn. De natuur is de nieuwe bewoner geworden. Het gebiedje grossiert in bijzondere soorten. Aanvankelijk waren alleen insiders op de hoogte, nu leeft het in brede kring.

Een uitzonderlijke soortenmix

Bijna 200 soorten zijn er thuis; dat is een buitengewoon aantal voor een terrein van amper een hectare. Muurplanten bepalen het aanzien, maar er is ook 'wereldse' plantengroei. Het Stenen Hoofd huisvest 'vreemdelingen', die in de loop der tijd met goederen uit andere oorden zijn meegevoerd. Deze import is passé, maar niet de toestroom van nieuwelingen. Die verloopt nu eigentijdser, met tuinvlieders (garden-escapes) en vakantieverkeer. De flora van het Stenen Hoofd mixt heden en verleden.

Het havenpunt is bij de aanbouw in 1902 van robuuste kademuren voorzien. Met die degelijkheid heeft het Hoofd met gemak een eeuw doorstaan. De muren raakten gaandeweg begroeid en de vegetatie gedoogd. Voor de solide constructie maakte dat alles niets uit. Nu verdringen zich de vele varens om een plekje. Mannetjesvarens staan letterlijk mannetje aan mannetje, geflankeerd door vele eikvarens, deels Gewone en in toenemende mate Brede eikvaren. Minder prominent, maar exclusiever zijn Steenbreekvaren en Schubvaren. Ze staan er florissant bij. Naast varengroen is het Stenen Hoofd ook kleurrijk. Er is een entourage van Grote zandkool, Bezemkruiskruid, Vlasbekje en Wilgenroosje. Ook vinden Spoorbloem, Muurnavel en Stengelomvattend havikskruid er een goed heenkomen. Bovenop de kademuur gaat het vertoon verder. Zandwolfsmelk is daar dé attractie.

Levend(ig)e toekomst

Het Stenen Hoofd bezit een fascinerende urbane flora in een bijzondere stedelijke setting. Dat is iets om enthousiast over te zijn, maar ook een zorg. Langs Het IJ wordt Amsterdam verdicht, verder verstedelijkt. Het Hoofd verdient een passende toekomst in een veranderende omgeving, waarbij de waardevolle plantengroei blijvend de ruimte krijgt. Vooralsnog is daar zicht op. Het Stenen Hoofd heeft een groene planologische status verworven, onder de noemer 'te behouden cultuur-, natuurhistorisch monument.' Naast het behoud vraagt het beheer nog aandacht. Hoe mooi zou het zijn als Amsterdam en Natuurmonumenten of Landschap Noord-Holland dat samen zouden oppakken. De stad en deze organisaties die dit natuurterreintje omarmen en stedelingen laten ervaren dat er ook belangrijke natuurplekken midden in de stad zijn.

Het Stenen Hoofd is vrij toegankelijk en in de zomer van een mooi buitenterras voorzien.

Tekst en foto's (tenzij anders vermeld): Ton Denters

Highlights van het stenen hoofd

Schubvaren

De grootste attractie van het Stenen Hoofd is Schubvaren (*Asplenium ceterach*). De soort is gebonden aan oude, verweerde, kalkrijke muren. In Nederland balanceert deze varen op de noordrand van haar areaal, wat haar zeldzaam maakt. De soort zit thans enigszins in de plus, maar het aantal groeiplaatsen en exemplaren is nog miniem. Op het Stenen Hoofd ligt dat anders; daar viert deze varen hoogtij. Het Hoofd herbergt de grootste populatie van Nederland. In 2017 stonden er welgeteld 689 planten; het gevolg van één pionierende plant, die hier in 1987 werd ontdekt.

Nergens in Nederland groeien zoveel Schubvarens bijeen als op het Stenen Hoofd.

Hoge dravik

Het Stenen Hoofd is het domein van opmerkelijke grassen, met in het verleden ook vele rariteiten. Daaronder *Phalaris paradoxa* die het niet tot een Nederlandse naam bracht. Dreps en Knolbeemdgras zijn weer verdwenen, zo niet Hoge dravik (*Anisantha diandra*). Sinds 1985 is ze hier ingeburgerd en daarmee staat het Stenen Hoofd te boek als eerste vaste thuishaven van deze soort in Nederland. Naast Hoge dravik handhaven zich ook Plat beemdgras, Handjesgras en Stijve windhalm.

Hoge dravik is in stedelijke gebied inburgerend, het Stenen Hoofd was daarbij een voorloper. Foto: Sipke Gonggrijp.

Stengelomvattend havikskruid, bewoner van oude muren in Maastricht, komt sinds kort ook op het Stenen Hoofd voor. Foto: Peter Meininger.

Stengelomvattend havikskruid

Stengelomvattend havikskruid (*Hieracium amplexicaule*) is een van jongste aanwinsten op het Stenen Hoofd. Lange tijd was dit exclusieve havikskruid tot Maastricht beperkt en daar de bewoner van historische bouwwerken; oude stadsmuren, stadspoorten en vestingwerken. De opkomst op het Stenen Hoofd staat niet op zich; Utrecht (1996) en Egmond aan de Hoef (2007) gingen voor. Op het Hoofd vergaat het de soort prima: na haar debuut in 2015 loopt de uitbreiding voorspoedig. De teller is nu al de 100 gepasseerd.

Muurnavel

Warme zomers, meer neerslag, daarvan profiteren zuidelijke soorten, die noordwaarts opschuiven. De stedelijke plantengroei is daarmee in verandering en op het Stenen Hoofd is dat te ervaren. Neem Muurnavel (*Umbilliscus rupestris*). Van huis uit is dit een Zuidwest-Europese rotsbewoner met groeiplaatsen tot op de Atlantische Britse- en Franse kusten. Recent heeft de soort ons land bereikt, allereerst het Amsterdamse Entrepotdok (2003), daarna het Stenen Hoofd (2010). Op de voorposten, nu ook elders in het land, vergaat het haar uitstekend.

Muurnavel, standvastig op de kademuur in het Amsterdamse Entrepotdok waar ze zich 15 jaar geleden voor het eerst in Nederland vestigde.

Zandwolfsmelk

Het gaat in ons land niet goed met Zandwolfsmelk (*Euphorbia seguieriana*). De soort is sterk bedreigd met overal minimale aantallen. Op het Stenen Hoofd handhaaft de plant zich, terwijl de omstandigheden weinig gunstig lijken. Ze groeit hier schijnbaar tegen de verdrukking in, samen met Kegelsilene en Wondklaver, op flink belopen delen. De eerste melding van Zandwolfsmelk op het Hoofd stamt uit 1995, in de beginjaren wisselde ze van plek, nu heeft ze min of meer een vaste 'spot'.

Zandwolfsmelk, elders sterk bedreigd, weet zich ondanks de stadse dynamiek al meer dan 20 jaar staande te houden op het Stenen Hoofd.